39-144 2417

Куҫма Чулгаҫ

УПА ТЫТНИ

ЧӐВАШГОСИЗДАТ·1939

КУÇМА ЧУЛГАÇ

УПА ТЫТНИ

(ХАЛЛАП)

Ӳкерчӗкӗсене

Г. Харлампьев тунӑ

Чӑвашсен Государство Издательстви
Шупашкар ◆ 1939

ШКУЛ ÇУЛНЕ ÇИТМЕН АЧАСЕМ ВАЛЛИ

Ёлӗк пирӗн таврара упасем пит нумайччӗ. Ямаш вӑрманне кайсан, вӗсене унта нумай курма пулатчӗ.

Эпӗ хамӑн ӗмӗрте пайтах упа тытса курнӑ. Пирвайхи упана хам вунпилӗк ҫулта чухнех тытрӑм. Вӑл упа калама ҫук пысӑкчӗ, унӑн какайӗ те лӑпах вуникӗ пӑт туртрӗ, ӑна вара хӗл каҫичченех ҫисе пурӑнтӑм.

Ҫакӑн хыҫҫӑн эпӗ упасене кӑна тытма пуҫларӑм. Ҫулсерен вӑтӑршар упаран кая мар тытакан пултӑм, виҫ-тӑватӑ ҫултах пур упасене те тытса пӗтертӗм. Унтанпа пирӗн ял

çĕрĕ çине мар, Ямаш вăрманне те нихăçан упа ури пусса курман.

Юлашки упана эпĕ Çĕпĕр тайгинче тытрăм. Вăл акă епле пулчĕ.

Манăн аслă ывăл Çĕпĕрте, тайга варринчи ялта, учительте пурăнатчĕ. Темиçе çул хушши вăл мана хăй патне пырса курма чĕнсе çырусем ячĕ. Кĕрхи ĕçсене туса пĕтертĕм те ывăл патне тухса кайрăм. Унта куян, тилĕ, кашкăр, упа нумаййине малтанах пĕлсе, эпĕ хампа пĕрле икĕ кĕпçеллĕ пăшал, пĕр михĕ тар, икĕ пăта яхăнах йĕтре тата юратнă йыттăма— Шашкăна илсе кайрăм.

Поездпа тăвата кун кайнă хыççăн, пиллĕкмĕш кунне ывăл патне çитрĕм. Пĕр кун пурăнатăп, иккĕ... виççĕмĕш кунĕнче манăн сунара пит каяс килекен пулчĕ.

— Атте,—тет ывăл,—асту, ку тайга пит пысăк, инçе кайса ан çухал,—тет.

— Темĕн пек пысăк пулсан та пĕр кунта çаврăнса тухатăп,—тетĕп.

Йĕтрепе авăрланă икĕ кĕпçеллĕ пăшала çакрăм, пиçиххи хушшине пĕчĕк пуртă хĕстертĕм, Шашкăна ертсе тайгана тухса утрăм.

Эсир тайга мĕнлине пĕлместĕр пулĕ-ха. Çавăнпа сире вăл мĕнли çинчен те каласа парам. Тайга—калама çук пысăк вăрман, унăн вĕçĕ-хĕрри те курăнмасть. Унта темĕн тĕрлĕ йывăç ӳсет, вĕсен турачĕсем пит çăра: çӳлелле пăхсан пĕлĕт татăкĕ те курăнмасть. Унтах асар-писер хăрушă çырмасемпе каçса каяйми шурлăхсем пур.

Нумаях та каймарăм, эпĕ çавнашкал çырма хĕрринех пырса тухрăм. Аялалла пăхрăм—çырма тĕпĕ те курăнмасть. Татах тинкерсе пăхрăм—манран çич-сакăр утăмра кăна пысăк упа лара парать. Хăй çилпе хуçăлса аннă йывăç тункати çумне тăнă та темĕскер аппаланать. Мĕн хăтланать-

ши ку?—тесе тата тинкererex пăхрăм. Упа иккен йывăç чĕлпĕкĕсене хăй еннеле туртса илет те сасартăк калла ярать—йывăç чĕлпĕкĕсем тăмра хĕлĕхĕсем пек янăраса калла пырса çапăнаççĕ.

Ак тамаша, тетĕп. Упасен те ăсĕ пур мĕн, çынсем пекех музыка итлеме юратаççĕ, тесе тĕлĕнсе тăратăп. Путех ку чи ăслă упа пулĕ, тесе ăна эпĕ пăшалпа та пеме шутламарăм, лартăр савăнса, терĕм те малалла утма шутларăм.

— Хам, хам, хам!—илтĕнсе кайрĕ Шашка сасси. Эпĕ хыçалалла çаврăнса пăхрăм. Манăн Шашка чĕрĕп тупнă та ура тапса вĕрсе тăрать.—„Чарăн!“—тесе Шашкăна пӳрнепе юнатăп. Шашка мана пĕрре те ăнланмасть, çаплах сиксе вĕрет чĕрĕпе.

„Мĕншĕн илсе тухрăм-ха кăна, упа курсан мана хăй айнех пĕтĕрсе чикет“,—тетĕп. Чăнах та, Шашка сассине илтсе упа мана курчĕ, çиленсе

пăхрĕ те урисемпе юнама пуçларĕ.
„Мĕн тăвас ку упана?“—тетĕп. Пăшалпа перес—çав тери ăслă упана вĕлерме те шел, вĕлерсен те киле çĕклесе çитерейменĕп, тетĕп. Çапах та упана çаплипех хăварас килмерĕ—вĕлермех шутларăм. Пĕрре пенипех вилмĕ тесе, татах тем пулĕ те тем килĕ тесе пиçиххи хушшинчи пуртта кăлартăм.

„Ăçтан перес-ха кăна?“—тетĕп. Шутласа тăтăм-тăтăм та чĕринчен тĕллесе хаплаттартăм. Манăн упа ача пек çухăрса ячĕ те хам паталла хăпарма пуçларĕ. Хăранипе сехре хăпса тухатчĕ. „Ăçта кĕрсе каяс ку хăяматран?“—тетĕп. „Шашках пĕтерчĕ, вăл пулман пулсан упа та курмастчĕ, мĕншĕн Шашкăна илсе тухрăм“, тесе кулянатăп.

Шашки тата мана пăрахса хăварсах таçта тарса пытанчĕ. Вăт епле телейлĕ вăл. Ура тăваттă мар, тăваттă пулсан, эпĕ те сан пекех та-

раттăмччĕ, тепĕр кĕпçинчен персе упине те вĕлереттĕмччĕ, тетĕп.

Çапла шутласа тăнă вăхăтра упа ман пата çывхарса çитме пуçланă, хамăр колхоз вăкăрĕ пекех çĕмĕрсе хăпарать.

Тепĕр минут тăнă пулсан, упа мана çавăнтах хăй айне тĕркелесе чикнĕ пулĕччĕ—юрать манăн пуç хытă ĕçлет.

Ман çумрах çӳллĕ йывăç ларать. Эпĕ пĕр самантрах çав йывăç тăрне хăпарса лартăм. Унччен те пулмарĕ, упа та йывăç патне çитсе тăчĕ, мана татах çиленчĕ пулас—каллех урисемпе юнама пуçларĕ.

„Халь ĕнтĕ тытаймастăн мана",— тетĕп çакна. Çав вăхăтрах хам пĕр турачĕ çине лайăх майланса лартăм та упана чĕри тĕлĕнчен тĕллесе иккĕмĕш кĕпçинчен кĕрĕслеттертĕм.

Упа çапах та вилмерĕ, мана татах çиленсе çитрĕ, йывăçа ыталаса илчĕ те çын пекех хăвăрт хăпарма пуçла-

рĕ. Эпĕ хăрасах кайрăм, нимĕн тума аптăранипе:

— Шашка! Шашка!—тесе кăшкăрса ятăм.

Шашка çавăнтах пулнă иккен. Вăл, хăр-р! тесе упан кĕске хӳринчен çыртса илчĕ.

Ӳркенчĕк упа мĕшĕлтетсе калла çаврăнса пăхрĕ, манăн Шашкăна курах кайрĕ хăямат. Вăл ман пата хăпарма пăрахсах Шашкăна хăвалама пуçларĕ.

Шашка калама çук хытă чупать, ăна упа мар, куян та хăваласа çитес çук. Упа ытла инçех каймарĕ, каллех ман пата хăпарма пуçларĕ.

— Шашка! Шашка!..—тесе кăшкăртăм йытта иккĕмĕш хут.

Вăл чупса çитрĕ те упана татах хӳрринчен ярса илчĕ, ура тапса калла турта пуçларĕ. Упа хӳри хытах ыратрĕ пулас: вăл ман пата хăпармасăрах Шашкăна таçта çитиех хăваласа кайрĕ.

Эпĕ çав вăхăтра çĕре анса малтан манса хăварнă пуртта илтĕм, хам çинçерех йывăç çине хăпарса лартăм, хăпарнă май йывăçăн пур туратне те иртсе пытăм.

Анчах упа каллех çаврăнса çитрĕ. Вăл тӳрех эпĕ малтан хăпарса ларнă йывăç патне пычĕ, мана пăхма пуçларĕ. Эпĕ тепĕр йывăç çинче ларнине курах кайрĕ. Тарăхса çитнипе каллех ман пата хăпарма пуçларĕ— йывăçăн турачĕсене иртнĕ пулсан та çынран та аван хăпарать.

Эпĕ нимĕн тума аптăранипе виççĕмĕш хут Шашкăна чĕнтĕм. Вăл кăлтăрмач пекех кусса çитрĕ те упана татах хӳринчен çыртса илчĕ.

Анчах упа калла анмарĕ, ман патах хăпарма пуçларĕ. Пĕччен мар, хăйĕн хӳринчен çакăннă Шашкăна та хăйпе пĕрлех çĕклесе хăпарать.

Эпĕ тĕлĕнсех кайрăм. Упасем пĕрре те эпĕ шутланă пек мар иккен. Вĕсем калама çук вăйлă: вĕсем манăн

Шашкăна та йывăç тăрне çĕклесе хăпарма пултараççĕ иккен.

Хăвăрах пĕлетĕр, эпĕ ун пек инкек килсен, аптăраса тăмастăп. Пуртта илтĕм те хам патах хăпарса çитнĕ упан малти ури çине лач лартрăм. Ури татăлса çĕре ӳкрĕ. Унăн хыççăн упи хăй те çĕре тĕшĕрĕлсе анчĕ, манăн Шашка кăшт çеç упа айне пулса вилетчĕ—аран-аран пĕр еннелле пăрăнса юлчĕ.

Çакăн хыççăн упа, мана тарăхса çитнипе, эпĕ хăпарса ларнă йывăçа кăклама пуçларĕ. Виççĕ чавать те пĕр тымарне туртса кăларать.

„Мĕн тăвас кунпала", тетĕп. Çав самантрах пăшала икĕ кĕпçине те авăрласа умлă-хыçлăн упа тутине тĕлессе петĕм. Упа тутинчен пур еннелле те юн сирпĕнме пуçларĕ, çывăхран пăхса ларакан Шашкăна хĕпхĕрлĕ юн турĕ. Татах икĕ кĕпçине те авăрласа каллех тутинчен тĕллесе

перетĕп. Юлашкинчен упа ача пекех йĕме пуçларĕ.

„Э-е-е,—тетĕп,—сана тутаран пемелле пулнă мĕн. Кăна пĕлнĕ пулсан, малтан тытнă упасене те тутаранах персе тытмаллаччĕ иккен“,—тесе ларатăп.

Анчах манăн савăнни ахалех пулчĕ. Тутинчи юнне çуласа тасатрĕ те упа каллех йывăçа кăклама пуçларĕ. Кăклать-кăклать те йывăçа çапса пăхать, манăн йывăç хăрах еннелле сулăнса кайрĕ.

„Тинех упа мăшкăлĕ пулса вилме тӳр килчĕ“,—тетĕп. Алсем чĕтреме пуçларĕç, пăшала та авăрлаймастăп. Нимĕн тума аптăранă енне Шашкăна чĕнсе пăхатăп. Анчах апла та усси çук, Шашкăна çыртмашкăн упан хӳри те тăрса юлман. Шашка та, ман пекех хăраса, упа патне пыма шикленет.

Çапла пулсан та пăшала икĕ кĕпçине те авăрласа упана умлăн-хыç-

лӑн тепре петӗм. Упа месерле кайса ӳкрӗ. Эпӗ савӑнсах ҫитрӗм те татах упана перетӗп. Манӑн упа хускалма та чарӑнчӗ. Ҫапах хам йывӑҫ ҫинчен анма хӑратӑп. Мана ӗлӗк хамӑр ялти ват сунарҫӑ—Кӑтра Карачӑм ҫапла каласа панӑччӗ:

— Ҫтаппан шӑллӑм. Асту, упасем кутӑнланма юратаҫҫӗ те... ҫывӑха пырсанах пусса ӳкереҫҫӗ,—тенӗччӗ.

Ҫакна аса илсе эпӗ те йывӑҫ ҫинчен анмарӑм. Питех ӑйхӑ килнипе йывӑҫӗ ҫумне ҫыхӑнса ларсах ҫывӑртӑм.

Ҫапла эпӗ темиҫе кун ҫывӑрнӑ (ӑна хам та пӗлместӗп), пӗр ирпе вӑранах кайрӑм. Упа пӗр хускалмасӑр выртать, хам ҫапах ҫӗре анма хӑратӑп.

„Ниушлӗ ҫын тавраш ҫӳремест кунта", тетӗп. Пулӑшу ыйтса кӑшкӑрма пуҫларӑм. Инҫетрен пӑшал пенӗ сасӑ илтӗнсе кайрӗ. Эпӗ те пӑшалпа персе хам ӑҫтине пӗлтертӗм. Вӑхӑт нумай та иртмерӗ, хам телее, пӗр сунарҫӑ ҫитсе тӑчӗ.

— Сыхлан!—тетĕп.—Асту, патнеан пыр. Упасем юриех виленҫи пулса выртаççĕ,—тетĕп.

Ҫак сунарҫă пăшалне тытрĕ те упана тĕллесе хаплаттарчĕ. Манăн упа мĕшĕлт те тумарĕ. Пăхрăм та тĕлĕнмелле япала куртăм. Манăн Шашка, шăнасран пулас, упа хăлхи ăшне кĕрсе ҫывăрнă та, пăшал сассине илтсенех siксе тухса, ҫак сунарҫă патнелле чупса кайрĕ.

„Ку чăнах вилнĕ мĕн",—тесе йывăç ҫинчен антăм. Хам витĕр шăнса кайнă, урасем пĕр-пĕринчен иртсе ҫĕре пусаймаççĕ. Аран-аран уткаласа пытăм та упана ҫамкинчен пуртă тăрşшипе ҫапса пăхрăм. Упа вилнĕ иккен, пуртă тăрşшипе ҫапсан та мĕшĕлт те сикмерĕ.

„Итле ĕнтĕ ҫав Кăтра Карачăма, тетĕп. Хăй ялта чи вата сунарҫă тесе мухтанатчĕ, упана мĕнле тытмаллине те пĕлмест иккен, пулаççĕ ҫав тĕнчере суеç сунарҫăсем",—тетĕп.

Ман пата пынӑ сунарҫӑ хам ывӑл вӗрентекен ялтанах пулнӑ. Вӑл мана ҫакӑн пек тӗлӗнмелле хыпар каласа пачӗ.

— Сана ывӑлу тайгара аташса ҫӳрет е упасем тытса вӗлерчӗҫ пулӗ, тесе шутлать. Эсӗ тухса кайнӑранпа лӑпах виҫӗ кун иртрӗ, эсӗ таврӑнманнине кура ялти пур сунарҫӑсем те сана шырама тухрӑмӑр,—тет.

Ҫакна илтсен, эпӗ тӗлӗнсех кайрӑм. Виҫӗ ҫӗр те виҫӗ кун йывӑҫ синче ҫыхӑнса ҫывӑрнӑ иккен. Капла манӑн хырӑм та выҫса кайнӑ пулӗ, тетӗп. Хырӑма тытса пӑхрӑм та манӑн хырӑм пуш-пушах тӑрса юлнӑ. Витӗр шӑннипе кӑшт ҫеҫ вилсе каяттӑм. Ыр, Шашкӑна илсе тухрӑм. Ӑна илсе тухман пулсан, упине те тытас ҫукчӗ. Ҫав упан какайӗпе ҫуне ҫинипе ҫеҫ шӑнса пӑсӑласран хӑтӑлса юлтӑм.

Отв. редактор М. Романов
Техредактор Ф. Яковлев.

Послано в произв. 21/II-39 г.
Подписано к печати 2/VIII-39 г.
Уполн. Чувашглавлита № 1767.
Тираж 5000 экз Заказ № 264.
Форм.б.72×95 1/32 Об'ем 1,25 п. л.

Отпечатано в типографии № 1
НКМП ЧАССР, г. Чебоксары.

Хакĕ 50 пус.

КУЗЬМА ЧУЛГАСЬ

ОХОТА НА МЕДВЕДЯ

На чувашском языке

ЧУВАШГОСИЗДАТ 1939